

KPI
YEARBOOK

2558

4

การปรองดอง
ในสังคมประชาธิปไตยไทย

เมื่อผมชวนให้คนที่เห็นต่าง
ให้มาพูดคุยกันข้ามขีดแบ่ง
คำตอบที่ได้รับจะเป็นในทำนอง

“ไม่อยากคุยกับโจร”

“เราเลยจุดที่จะพูดคุยกันแล้ว”

“ผมไม่ขัดแย้งกับใครและไม่รู้ว่าจะไปปรองดอง
กับใคร”

“คุยไปก็ไม่ได้ผลและไว้วางใจไม่ได้ว่าเขาจะทำตามที่พูด”

“แทนที่จะคุยเรื่องปรองดองเรา

เลือกประเด็นรูปธรรมมาคุยกันดีกว่า”

ฯลฯ

การปรองดอง ในสังคมประชาธิปไตยไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.โกคม อารีญา*

1. บทนำ

สังคมการเมืองไทยเคยปกครองในระบอบราชาธิปไตยสมบูรณ์ แต่เมื่อถูกกระทบโดยเจ้าอาณานิคมตะวันตก จึงเกิดการเปลี่ยนผ่านครั้งแรก กล่าวคือผู้ครองอำนาจในสมัยนั้นทรงมีปรีชาญาณที่จะปฏิรูปการปกครองโดยเร่งรัดการสร้างรัฐ-ชาติขึ้น ทำให้ขอบเขตที่รัฐแผ่อำนาจการปกครองไปถึงนั้นมีความชัดเจน มีพรมแดน มีพื้นที่ทางบกประมาณห้าแสนตารางกิโลเมตร พร้อมกันนั้น ได้ทำให้ความเป็นชาติมีความชัดเจนด้วย กล่าวคือ มีภาษาที่สอนให้ทุกคนในชาติได้พูด-อ่าน-เขียน มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น แต่เดิมเขตปกครองไม่สัมพันธ์กับชาติพันธุ์ของผู้ปกครองหรือผู้ถูกปกครองเสมอไป ถ้าต้องการรู้พลก็สามารถกวาดต้อนชนชาติอื่นให้มาสวมมีภักดี ชนชั้นปกครองอาจขยายอำนาจไปปกครองชนชาติอื่น หรือเจ้าอาจสมรสข้ามชาติพันธุ์และอาจเชื้อเชิญเจ้าต่างแดนมาปกครอง กษัตริย์อาจส่งญาติไปกินเมืองของชาติอื่น เป็นต้น จากการสร้างรัฐ-ชาติที่อาศัยวาทกรรมชาตินิยม (คำสอนที่ถือชาติเป็นใหญ่) ผนวกกับวาทกรรมรัก

* ที่ปรึกษาสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

อธิปไตย (คำสอนที่ว่ารัฐเป็นใหญ่เหนือดินแดน) จึงเกิดเป็นแนวคิด “หนึ่งเขตปกครอง-หนึ่งชาติ” ขึ้น คือความพยายามที่จะทำให้คนภายในเขตปกครองหนึ่งมีความกลมกลืนเป็นชาติเดียวกัน ชนชั้นปกครองไทยประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐ-ชาติ และทำให้ชาติพันธุ์อื่น เช่น จีน มอญ เขมร กลมกลืนเป็นชาติไทย จะไม่สำเร็จก็แต่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตาม ภัยคุกคามทางทหารต่อรัฐ-ชาติไทยได้เปลี่ยนไป เป็นการคุกคามโดยการเปิดตลาดเสรี เป็นการคุกคามทางวัฒนธรรม หรือเป็นภัยพิบัติที่มนุษย์สร้างหรือเกิดตามธรรมชาติ เป็นต้น กรอบคิดหนึ่งของบทความนี้ก็คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น อาจเคยถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงในช่วงการสร้างรัฐ-ชาติ แต่ปัจจุบันความหลากหลายน่าจะเป็นทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าจะเป็นภัย ประเด็นแรกที่บทความนี้อยากชวนให้คิดก็คือ การรวมศูนย์อำนาจการปกครองเพื่อสร้างรัฐ-ชาติมีความจำเป็นน้อยลงใช่หรือไม่ เราควรพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมการเมืองพหุนิยมใช่หรือไม่

เมื่อกระแสล่าอาณานิคมจางลง กระแสความคิดเรื่องประชาธิปไตยเริ่มเข้ามาสู่ประเทศ พร้อมกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ประกอบกับระบบราชการไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ที่ไม่ใช่เชื้อสายเจ้าเท่าที่ควร ข้าราชการระดับกลางจำนวนหนึ่งจึงก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านครั้งที่สอง จากราชชาติไทยสัมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ พร้อมทั้งสร้างวาทกรรมประชาธิปไตย ตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร และสถาปนาระบบการปกครองแบบรัฐสภาขึ้น โดยอำนาจอธิปไตยมาอยู่ที่สภาผู้แทนราษฎร อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาแปดสิบปีของช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งที่สอง อำนาจที่แท้จริงยังอยู่กับฝ่ายราชการ โดยเฉพาะทหารผู้ถืออาวุธ จนมีคำกล่าวว่า รัฐไทยเป็น “รัฐราชการ” (bureaucratic entity) ในระยะแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง อำนาจอยู่ที่คณะราษฎร ซึ่งไม่กลมเกลียวกับฝ่ายราชานิยมเสียทีเดียว จนกระทั่งเมื่อสิ้นยุคของคณะราษฎร ฝ่ายทหารผู้ยึดอำนาจได้ในตอนนั้นก็แสวงหาชอบธรรมเพิ่มขึ้น โดยหันไปเข้ากับฝ่ายราชานิยม และได้สร้างวาทกรรมธรรมาธิปไตย หรือการปกครองโดยธรรมขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดประชาธิปไตยมีความคืบหน้าโดยตลอด จากความคิดเรื่องราษฎร (ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญในปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่าพลเมือง ให้สอดคล้องกับทฤษฎีตะวันตกเรื่อง citizenship) มาเป็นความคิด

เรื่องประชาชน จากอำนาจอธิปไตยมาจากประชาชน มาเป็นอำนาจอธิปไตย เป็นของประชาชน มีการยอมรับความคิดของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่มาจาก การเลือกตั้งที่สุจริตและเที่ยงธรรมอย่างกว้างขวาง แต่ความคืบหน้าของความคิด เรื่องประชาธิปไตยต้องแลกมาด้วยเลือดเนื้อของประชาชนหลายครั้ง ทั้งใน เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์เดือน พฤษภาคม 2535 อย่างไรก็ตาม รัฐบาลการมีความสมบุกสมบันสูง และตีได้กลับ ตลอดเวลา โดยอ้างจุดอ่อนของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง เช่น อ่างภัยคุกคาม คอมมิวนิสต์ การคอร์รัปชัน แม้กระทั่งการขาดความจงรักภักดี ทั้งนี้เพื่อทำการ รัฐประหาร วงจรการเมืองไทยในรอบสี่สิบปีมีลักษณะดังนี้ (1) รัฐบาลทหาร ถูกขับ ปี 2516 (2) รัฐประหารปี 2519-20 (3) สู้ประชาธิปไตย (4) รัฐประหารปี 2534 (5) รัฐบาลที่นายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ถูกขับในปี 2535 (6) สู้ประชาธิปไตย (7) รัฐประหาร ปี 2549 และปี 2557 เพื่อขับไล่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ประเด็นที่สองที่บทความนี้อยากชวนให้คิด ก็คือ จะตัดต่อนวงจรการเมืองนี้ได้อย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทำอย่างไรจึงจะให้ รัฐบาลประชาธิปไตยมีอายุยาวขึ้น หรือยาวไปตลอด

ในช่วงเวลาระหว่างปี 2548 ถึงปัจจุบัน น่าจะเป็นการเปลี่ยนผ่านครั้งที่ สามของสังคมการเมืองไทย ก่อนหน้านี้ การขับเคลื่อนของฝ่ายประชาธิปไตย อาศัยจุดอ่อนของฝ่ายอำนาจนิยม ที่มักจะมั่นใจเกินไป หรือไม่สามรถแบ่งปัน อำนาจและผลประโยชน์อย่างลงตัวหรือเป็นธรรม บางครั้งก็ทำเกินกว่าเหตุ และ ตกอยู่ในวังวนของการคอร์รัปชันเช่นกัน ฝ่ายประชาธิปไตยจึงสามารถรวมพลัง ของชนชั้นกลางโดยเฉพาะในเมืองได้ แต่พอผู้ที่ได้อำนาจมาจากการเลือกตั้ง ถูกมองว่ามีจุดอ่อนดังกล่าวเสียเอง ชนชั้นกลางในเมืองจึงเกิดความโกรธแค้น และอาศัยหลักของเสรีภาพในการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ ทำการประท้วงอย่าง ยาวนานนับเดือนแบบไม่ชนะไม่เลิก จนเป็นที่มาของรัฐประหารถึงสองครั้ง ส่วนชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคชนบทและได้รับผลดีจากนโยบายของ รัฐบาลที่ถูกชนชั้นกลางในเมืองขับไล่ ก็ลุกขึ้นมาประท้วงในแบบเดียวกันบ้าง และ ตกเป็นฝ่ายถูกรวบโดยอำนาจรัฐ ช่วงเปลี่ยนผ่านนี้จึงกลายเป็นศึกสามเส้า เป็นอย่างน้อย คือฝ่ายนิยมความมั่นคงที่คล้อยตามวาทกรรมความสงบเรียบร้อย

ชนชั้นกลางในเมืองที่คล้อยตามวาทกรรมการเมืองใสสะอาด และชนชั้นกลางภาคชนบทที่คล้อยตามวาทกรรมการเคารพเสียงของประชาชน ประเด็นที่สามที่บทความนี้อาจจะชวนให้คิดก็คือ เราจะก้าวพ้นช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ไปได้อย่างไร วาทกรรมที่ใช้คือ reconciliation ซึ่งในความหมายของกระบวนการ ก็อาจแปลคำคำนี้ว่า “กระบวนการคืนดี” ส่วนในความหมายของจุดหมายปลายทาง ก็อาจแปลคำคำนี้ว่า “การปรองดอง” ซึ่งในแง่ก็คือผลของการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งนั่นเอง เราจะใช้วาทกรรมการคืนดี-ปรองดองนี้ให้มีประสิทธิผลได้อย่างไร

บทความนี้ไม่สามารถให้คำตอบต่อประเด็นทั้งสามที่ตั้งไว้ข้างต้น ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องการกระจายอำนาจ การตัดวงจรรัฐประหาร และการสร้างวาทกรรมการคืนดี-ปรองดอง จะทำก็แต่เพียงการมองบริบทและการเสนอแนวทางเท่านั้น โดยไม่มีข้อเสนอแบบฟันธงเลยทีเดียว

2. การปรองดอง

จากความยาวนานของความขัดแย้งในสังคมการเมืองไทยดังที่กล่าวข้างต้น อาจสรุปได้ว่าความขัดแย้งนี้เป็นความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ (protracted) หรือจัดการได้ยาก (intractable) โดยทั่วไป เรามักใช้แนวคิดเรื่องการปรองดองกับกรณีหลัง-ความขัดแย้ง (post-conflict) คือได้พ้นช่วงวิกฤติอันรุนแรงไปแล้วและเกิดภาวะที่เรียกว่าสันติภาพเชิงลบ หมายความว่าภาคีความขัดแย้งยังบาดหมางใจ แม้กระทั่งยังเกลียดชังกันอยู่ ยังขัดแย้งในเชิงเป้าหมายกันอยู่ก็ตาม แต่ตกลงกันได้ที่จะไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน จึงเป็นช่วงเวลาที่จะต้องแปลงเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงลบนี้ให้เป็นเชิงบวก เพราะความสัมพันธ์เชิงลบจะลดทอนทุนทางสังคม และลดโอกาสความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญคือ การตัดสินใจทางการเมืองใด ๆ จะเผชิญกับการคัดค้านเสมอ ถ้าไม่ขยับเลื่อนไปสู่สันติภาพเชิงบวก สังคมจะพัฒนาในด้านใดก็จะเจอแต่ปัญหาและแรงเสียดทาน แม้กระทั่งการขัดขวาง อนุชาก็ดี สำหรับความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ ครั้นจะต้องรอให้ความขัดแย้งคลี่คลายสู่ช่วงหลัง-ความขัดแย้งก่อน จึงจะเริ่มกระบวนการปรองดองแล้วละก็ เราอาจจะต้องรอกันอีกนาน อีกทั้งไม่มีความแน่นอนในเรื่องพลวัตของความขัดแย้งของสังคมไทยว่าจะวนสู่

วิญจักรของวิกฤติการเมืองที่ตามด้วยการรัฐประหารอีกครั้งหรือไม่เมื่อไร ดังนั้นเราจึงควรเริ่มกระบวนการคืนดี-ปรองดองเท่าที่จะทำได้ไปพลาง ๆ แม้จะไม่เข้ากับตำรับตำรามากนัก แต่ก็หวังว่าความคืบหน้าในเรื่องการคืนดี-ปรองดองจะช่วยในการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งและการเข้าสู่ความร่วมมือกันอันจำเป็นต่อการพัฒนาสันติภาพเชิงบวก

คำว่าคืนดีในพจนานุกรมหมายความว่า **“โกรธกันแล้วกลับดีกัน”** ส่วนคำว่าปรองดองหมายความว่า **“ออมชอม, ประนีประนอม, ยอมกัน, ไม่แก่งแย่งกัน, ตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย, ตกลงกันด้วยไมตรีจิต”** การคืนดี-ปรองดองถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์สันติภาพ (peacebuilding) เชิงบวก ซึ่งมุ่งพิจารณาและแก้ไขสาเหตุทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของความขัดแย้งเพื่อการอยู่ร่วมกันที่สงบสุขและมีเสถียรภาพ การสร้างสรรค์สันติภาพมีมิติทางการเมืองที่รวมถึงการพัฒนาการปกครองของกฎหมาย (rule of law ซึ่งบางครั้งก็แปลว่าหลักนิติธรรม) และการสร้างสถาบันการปกครองที่มีความชอบธรรมและมีสภาพขึ้นต่อประชาชน (legitimacy and democratic accountability) เป็นต้น อีกทั้งยังมีมิติทางสังคมที่รวมถึงการเยียวยาบาดแผลทางจิตใจ ความยุติธรรมเปลี่ยนผ่านและการชดเชย การสานเสวนาในทุกกระดับ และการพัฒนาภาคประชาสังคมที่สามารถแทนผลประโยชน์ที่หลากหลายและท้าทายอำนาจรัฐได้โดยสันติวิธี เป็นต้น¹

มีความพยายามที่จะนิยามสารัตถสำคัญของ การคืนดี-ปรองดอง² เช่น **“การคืนดีหมายถึงกระบวนการที่ภาคีความขัดแย้งเข้าสู่การประนอมความขัดแย้งระหว่างกัน”** หรือ **“การปรองดองคือความพร้อมที่จะมีความสัมพันธ์อย่างสันติบนพื้นฐานความร่วมมือ”** การนิยามการปรองดองอาจเน้นบางด้าน เช่น ในด้านความคิดความเชื่อ เราอาจนิยามการปรองดองว่าหมายถึง **“การที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเปลี่ยนแรงจูงใจ เป้าหมาย ความเชื่อ ทศนคติ และอารมณ์**

¹ ดูเรื่อง peacebuilding ได้ที่ <https://en.wikipedia.org/wiki/Peacebuilding>

² Tamar Hermann 2004. “Reconciliation: Reflections on the Theoretical and Practical Utility of the Term.” In From Conflict Resolution to Reconciliation, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov, pp. 44-46. Oxford: Oxford University Press.

ความรู้สึกเกี่ยวกับความขัดแย้งและความสัมพันธ์ระหว่างภาคีความขัดแย้งไปสู่กรอบการรับรู้ที่ขัดแย้งกันน้อยลง” ในด้านจิตวิทยา การปรองดองหมายถึง “การบอกเล่าความจริงต่อสาธารณะ การแสดงความสำนึกผิดและการพร้อมชดเชยของผู้กระทำ ความรุนแรง และการให้อภัยของผู้ถูกระทำและของสังคม ตลอดจนการแสดงออกทางสังคมถึงการรับรู้ผลของความรุนแรงนั้น” จะเห็นได้ว่าการปรองดองมีหลายมิติและมีจุดเน้นต่างๆ กัน อย่างไรก็ตาม การปรองดองไม่น่าจะเกิดขึ้นเพียงเพราะเราปล่อยเวลาให้ผ่านไป โดยหวังว่าเวลาจะช่วยให้เกิดการลืมเหตุแห่งความรุนแรงและบาดแผลทางจิตใจ เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อเวลาผ่านไปเช่นนี้มักเป็นการย้ายความขัดแย้งปรากฏเป็นความขัดแย้งแฝง (latent) ที่รอวันจะระเบิดเป็นความรุนแรงอีกครั้ง กล่าวโดยสรุปคือ การคืนดี-ปรองดองเป็นความพยายามที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องพร้อมๆ กับการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งในทุกๆ ด้าน

3. พิจารณาการปรองดองย้อนมองพัฒนาการทางเมืองในเชิงโครงสร้าง

ความขัดแย้งทางสังคมการเมืองไทยซึ่งหวังให้การปรองดองเป็นตัวช่วยแก้ไขนั้น มีความเป็นมาที่ยาวนานแต่ในอดีต ในที่นี้ ขอนำข้อคิดของฟรานซิส ฟูกูยามา มาใช้เป็นกรอบการพิจารณา ฟูกูยามาเสนอว่า³ มิติที่สำคัญซึ่งประกอบเป็นโครงสร้างในการพัฒนาทางการเมืองได้แก่

- การสร้างรัฐ (state building)
- การปกครองของกฎหมาย (rule of law)
- สภาพขึ้นต่อประชาชน (democratic accountability)

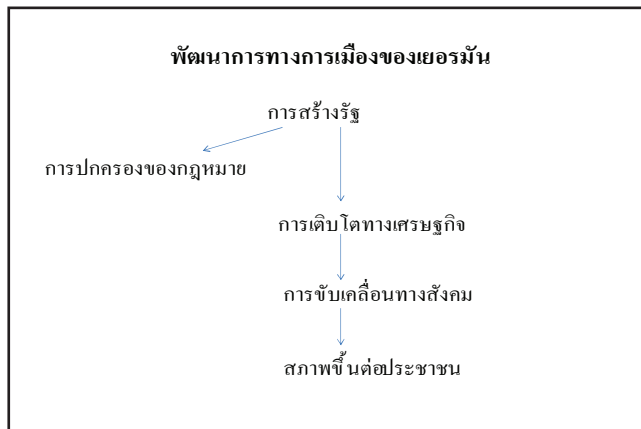
โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ

- การเติบโตทางเศรษฐกิจ
- การขับเคลื่อนทางสังคม (social mobilization)
- ความคิด/อุดมการณ์/ความชอบธรรม

³ Francis Fukuyama 2014. *Political Order and Political Decay*. pp. 42-44. London: Profile Books Ltd.

พู่กายายังเสนอว่าประเทศต่าง ๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นหรือกำลังเป็นประชาธิปไตย นั้น ต่างก็ใช้ความพยายามมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ และมีความสำเร็จมากน้อยต่างกัน โดยที่เส้นทางสู่ประชาธิปไตยก็ไม่ได้โรยด้วยดอกกุหลาบ หากต้องเผชิญความขัดแย้งที่รุนแรงเกือบทุกประเทศ ที่รุนแรงน้อยหน่อยเห็นจะได้แก่ อินเดียและอีกไม่กี่ประเทศ ตัวอย่างเช่นกรณีของเยอรมัน⁴ พัฒนาการเริ่มจากการสร้างรัฐที่เข้มแข็ง ตามด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่กว่าจะพัฒนาไปสู่การที่ผู้ปกครองมีสภาพขึ้นต่อประชาชน ก็ต้องรอการขับเคลื่อนทางสังคมและสงครามโลกถึงสองครั้ง พัฒนาการของเยอรมันสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 : พัฒนาการทางการเมืองของเยอรมัน

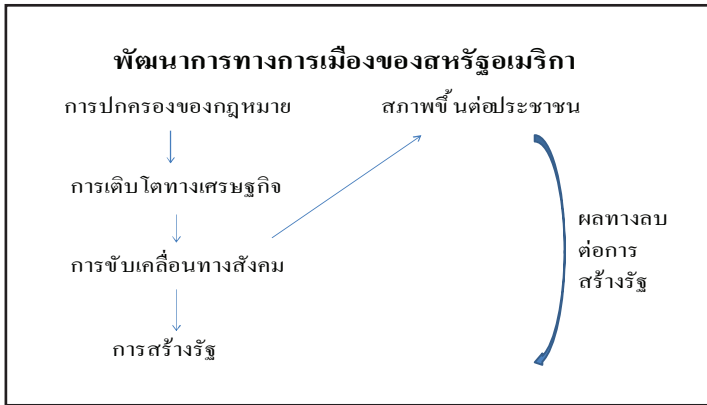

ส่วนแผนภาพถัดไปคือกรณีสหรัฐอเมริกา⁵ ซึ่งมีพัฒนาการที่เริ่มจากการปกครองของกฎหมาย (รัฐธรรมนูญ ฯลฯ) และความเป็นประชาธิปไตยที่ไม่แข็งแรง เพราะติดในระบบอุปถัมภ์เป็นสำคัญ บวกกับการที่ประชาชนมีความระแวงต่อรัฐ ไม่อยากให้รัฐส่วนกลางขยายตัวมากเกินไป รัฐจึงค่อนข้างขาดประสิทธิภาพ มีการถ่วงดุล-ตรวจสอบทุกระดับ ส่วนความเป็นประชาธิปไตยก็ค่อย ๆ ปรับปรุงขึ้นโดยอาศัยการเติบโตทางเศรษฐกิจและการขับเคลื่อนทางสังคมมาเป็นปัจจัย

⁴ Ibid. pp.66-80 and p.202.

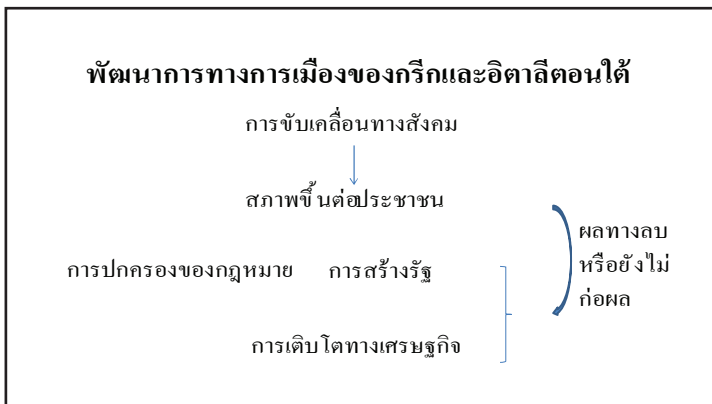
⁵ Ibid. pp.135-148 and p.204.

แผนภาพที่ 2 : พัฒนาการทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา

กรณีที่การพัฒนาทางการเมืองมีปัญหามากคือกรณีของกรีก⁶ และอิตาลีตอนใต้⁷ ซึ่งสรุปเป็นแผนภาพถัดไป ในทั้งสองกรณี ความเป็นประชาธิปไตย ถูกขับเคลื่อนโดยสังคม ในขณะที่ความเป็นรัฐและการปกครองของกฎหมายขาดความเข้มแข็ง การเติบโตทางเศรษฐกิจจึงมีอุปสรรคหรือล่าช้ากว่าที่ควร

แผนภาพที่ 3 : พัฒนาการทางการเมืองของกรีกและอิตาลีตอนใต้

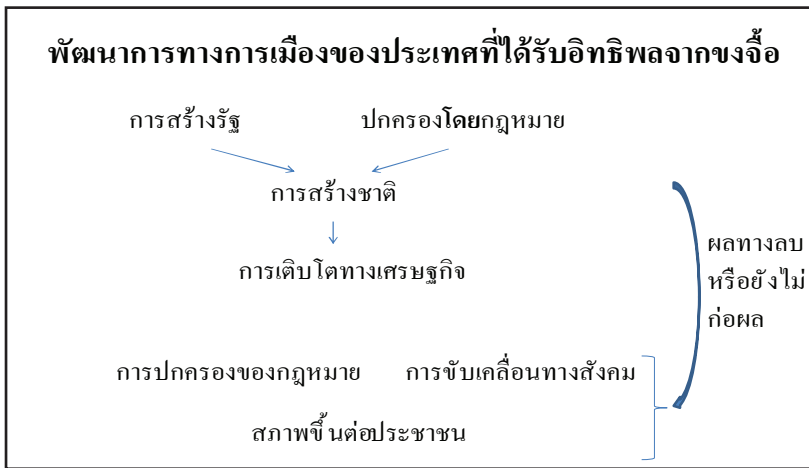

⁶ Ibid. pp.94-102 and p.204.

⁷ Ibid. pp.107-125 and p.204.

กรณีต่อไปเป็นกรณีของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง (หมายถึงจีนเป็นสำคัญ และใช้ได้บ้างกับญี่ปุ่น เกาหลีและเวียดนาม) ซึ่งพอกล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลทางความคิดจากลัทธิขงจื้อไม่มากนัก⁸ พัฒนาการของประเทศเหล่านี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ การเริ่มต้นด้วยการสร้างรัฐรวมศูนย์ที่เข้มแข็ง โดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองผ่านขุนนางสุไฟร์ฟ้า ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการปกครองโดยกฎหมาย เพราะเอาเข้าจริงกฎหมายใช้ไม่ได้กับผู้มีอำนาจการปกครอง ในปัจจุบัน การปกครองของกฎหมายก็ยังไม่ค่อยเป็นจริง

แผนภาพที่ 4 : พัฒนาการทางการเมืองของประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากขงจื้อ

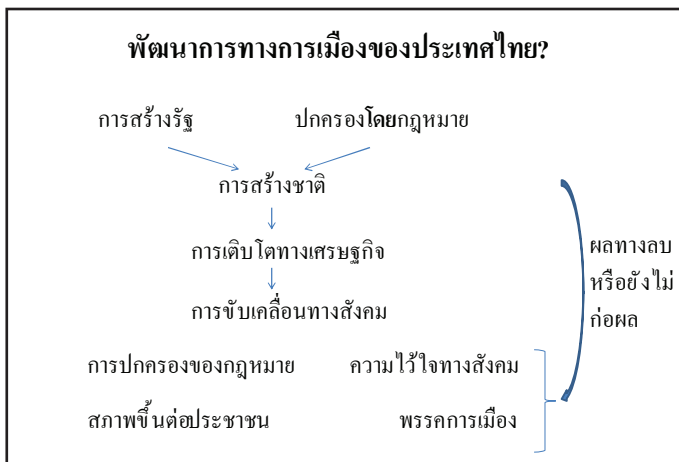

โดยมีข้อยกเว้นอยู่เสมอ สำหรับประเทศที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่อย่างจีน รัฐจะต้องสร้างชาติให้เกิดความรู้สึกหนึ่งเดียวอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีภาษาพูดที่ต่างกัน แต่คนจีนก็สื่อสารกันได้ด้วยระบบการเขียนที่เหมือนกัน และการรับคนเข้าเป็นขุนนางก็ใช้ระบบความรู้ความสามารถโดยการสอบแข่งขันที่อิงลัทธิขงจื้อเหมือนกันทั้งประเทศ ความเข้มแข็งของรัฐ-ชาติเอื้อต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการปกครองของกฎหมายของภาคประชาสังคมและของประชาธิปไตย

⁸ Ibid. pp.336-385

ที่กล่าวมาเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางการเมืองในหลายประเทศข้างต้นนี้ ก็หวังที่จะเชิญชวนให้มีการใคร่ครวญและการถกแถลง (deliberation) กันมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับพัฒนาการที่ผ่านมา และแนวทางการพัฒนาต่อไปของการเมืองไทย ในทำนองว่าเราได้ผ่านอะไรมาแล้วและมาถึงตรงไหน เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการมองทิศทางในอนาคตร่วมกันต่อไป โดยหวังว่าการมีมุมมองที่ทอดยาวไปทั้งข้างหลังและข้างหน้า จะช่วยลดประเด็นที่จะทะเลาะกันในปัจจุบันลงไปบ้าง จากแบบจำลองต่าง ๆ ซึ่งย่อมเป็นการทำให้ดูง่ายจนเกินไปของพญายามาข้างต้น ขอให้เราจะมาช่วยกันคิดถึงแบบจำลองที่อาจใช้ได้กับกรณีของไทยดูบ้าง ในที่นี้ ขอทดลองเสนอแบบจำลองเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ดังนี้

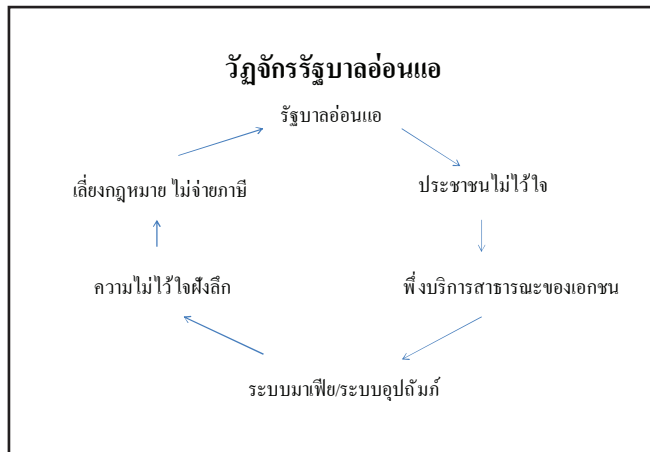
แผนภาพที่ 5 : พัฒนาการทางการเมืองของประเทศไทย

กรณีของประเทศไทยน่าจะมีการเริ่มต้นคล้ายกับประเทศเอเชียตะวันออกและเอเชียใต้ (เช่นอินเดียซึ่งไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้) คือได้รับอิทธิพลจากทั้งจีนและอินเดีย แต่หลังจากประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐ-ชาติตั้งได้กล่าวแล้วในบทนำ ประเทศไทยก็เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยมีอัตราการเติบโตโดยเฉลี่ยประมาณ 5% ต่อปี ผลสำเร็จในเรื่องนี้ได้ช่วยสร้างชนชั้นกลางในเมืองขึ้นมา ก่อน ซึ่งได้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เรื่อยมา ทำให้เกิดภาคประชาสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมือง อันเป็นแรงขับเคลื่อนทางสังคม ซึ่งตามปกติน่าจะช่วยให้การปกครองมีความเป็น

ประชาธิปไตยและผู้ปกครองมีสภาพขึ้นต่อประชาชน อย่างไรก็ดี การที่รัฐเข้มแข็งและรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้การเดินหน้าสู่ประชาธิปไตยยังมีอุปสรรคอยู่อย่างมาก ที่สำคัญคือ เรายังไม่สามารถสร้างการปกครองของกฎหมายได้เท่าที่ควร ยังมีระบบหลายมาตรฐาน ทั้งในกระบวนการยุติธรรมและระบบให้คุณให้โทษของทางราชการ เป็นต้น อีกประการหนึ่ง ทศคนคติที่มีต่อรัฐบาลไม่สู้จะดีนักจริงอยู่ รัฐอาจดูเข้มแข็ง แต่รัฐบาล (ไม่ว่าทหารหรือพลเรือน) กลับดูไม่น่าเชื่อถือจนเกิดภาวะสังคมไม่ไว้วางใจขึ้นในบางภาคส่วน ซึ่งหากปล่อยไว้อาจเกิดเป็นวัฏจักรที่ทำให้รัฐบาลมีความอ่อนแอตั้งแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 6 : วัฏจักรรัฐบาลอ่อนแอ

ปัจจัยที่จำเป็นต่อการพัฒนาการเมืองของไทยจึงได้แก่การสร้างสังคมที่มีความไว้วางใจที่สูงขึ้น ส่วนอีกปัจจัยหนึ่งได้แก่ การมีพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง พรรคการเมืองเป็นกลไกสำคัญและเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพของระบอบประชาธิปไตย เคยมีคำขวัญว่า “พรรคเลือกคน ประชาชนเลือกพรรค” ที่ผ่านมา พรรคมักเลือกคนที่มีโอกาสชนะเลือกตั้งและอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือพรรคได้ แต่จะให้ประชาชนเลือกพรรคด้วยเกณฑ์ใด ที่ผ่านมา พรรคที่ศึกษาและเลือกเพ้นนโยบาย “ที่ดี” มาเสนอให้ประชาชนเลือกยังมีน้อย ส่วนใหญ่เน้นที่ตัวหัวหน้าพรรค เน้นที่การสร้างนิยามในกลุ่มจังหวัดซึ่งเป็นที่อยู่ของหัวหน้าหรืออดีตหัวหน้าพรรค เน้นที่โอกาสของพรรคที่จะเข้าร่วมรัฐบาล ฯลฯ อันที่จริง เราต้องการพรรค

การเมืองที่พอจะเป็นตัวแทนของชนชั้นได้ เช่น เป็นตัวแทนชนชั้นบนหรือตัวแทนชนชั้นล่าง หรือไม่ก็เป็นตัวแทนของอุดมการณ์ทางการเมือง เช่นเสรีนิยมหรือสังคมนิยมหรือนิเวศนิยม หรือไม่ก็เป็นตัวแทนของวิถีชีวิตชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติหรือตัวแทนของผู้นิยมการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย เป็นต้น การขาดพรรคการเมืองที่มีคุณภาพทำให้การพัฒนาการเมืองมาติดขัดที่คุณภาพของนักการเมืองและนโยบายทางการเมือง

4. การพิจารณาการปรองดองโดยมองย้อนมิตินทางวัฒนธรรม

มรดกทางสังคมการเมืองของไทยได้แก่ วัฒนธรรมอุปถัมภ์ การรวมศูนย์อำนาจ ช่องว่างหรือความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสังคม ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคซึ่งถูกละเลยโดยรัฐส่วนกลาง แต่เดิมนั้น เราไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคทางกฎหมาย เราจะมีก็แต่สิ่งที่เรียกว่า “ระบบไพร่” “ระบบขุนนาง” “ระบบศักดินา” หรือ “ระบบเจ้าขุนมูลนาย” ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นระบอบครองสมบัติ (patrimonial regime) หมายความว่าเจ้านายถือว่าตนเป็นผู้ครองสมบัติ ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน ไปจนถึงขุนนางในระบบศักดินา ต่างถือว่าตนเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด ส่วนไพร่คือผู้มาอยู่อาศัยหรือมาทำงานให้แก่เจ้านาย ซึ่งให้ความคุ้มครองในด้านความปลอดภัยเป็นการตอบแทน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยเป็นความสัมพันธ์ที่มีการจัดลำดับชั้นแบบเจ้านาย-ลูกน้อง หรือผู้ใหญ่-ผู้น้อย ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีพันธะต่อกัน และถูกกำกับโดยศีลธรรม คุณธรรมทางศาสนาและจารีตประเพณี อำนาจแต่เดิมนั้นไม่ได้แบ่งกันในแนวนอน หรือแบ่งตามหน้าที่ ทว่าเป็นการแบ่งกันในแนวตั้ง ในลักษณะใครเล็ก-ใหญ่กว่ากันมากกว่า

สังคมไทยรับพุทธศาสนามาจากประเทศอินเดียและศรีลังกา ในระดับชาวบ้าน พุทธศาสนาถูกเจือด้วยการนับถือผี ไสยศาสตร์ จิตวิทยญาณ ฯลฯ ในระดับสูง พุทธศาสนาถูกเจือด้วยลัทธิพราหมณ์ ที่เน้นลำดับชั้น มีพระราชาประทับอยู่สูงสุดบน “เขาพระสุเมรุ” พุทธศาสนาที่แต่เดิมปฏิเสธวรรณะ และ

ยอมรับความเท่าเทียมกัน กลายมาเสริมลำดับชั้น โดยคำสอนเรื่องบุญ-กรรม ที่ช่วยให้ยอมรับความเหลื่อมล้ำ

ระบบอุปถัมภ์ถูกเสริมในเรื่องการให้ทานด้วยเวชสันดรชาดก พสกนิกรหวังพึ่งเบื่องบนไม่แต่เพียงการคุ้มครอง แต่ยังรวมถึงการให้ทานในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเสริมบารมีของเบื่องบนด้วย เมื่อระบบราชการเข้ามาแทนที่ระบบศักดินา ข้าราชการชั้นสูงก็กลายเป็น “อำมาตย์” ที่มาแทนเจ้านายเดิม แต่มักขาดทานบารมีในกรณีนี้ ในหลวงทรงเน้นเรื่องพระมหาชนกมากกว่าเรื่องเวชสันดร เพื่อเผยแพร่คติใหม่แห่งความเพียร และคติตนเป็นที่พึ่งแห่งตนก่อนที่จะหวังพึ่งเทวดา

วรรณคดีหลายเรื่อง ทั้งเรื่องที่เป็นของไทยเอง เช่นเรื่องพระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน หรือที่ยืมท้องเรื่องมา เช่นรามเกียรติ์ อิเหนา ผู้ชนะสิบทิศ ล้วนเป็นเรื่องที่เฉลิมเกียรติสงคราม ความรักชาติ และกตชืสตรีเพศ ล้วนให้ความชอบธรรมแก่ความรุนแรงทั้งสิ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่คนไทยส่วนใหญ่จะมีคติอำนาจนิยมอย่างเห็นได้ชัด คติในเรื่องความเสมอภาค เช่นความเสมอกันในศักดิ์ศรีระหว่างข้าราชการ (ชั้นผู้ใหญ่) กับประชาชน คติที่เห็นว่าหลักการ (รวมทั้งกฎหมาย) มาก่อนตัวบุคคล (โดยเฉพาะผู้ที่เราเคารพนับถือ) คติที่ถือว่าชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญและศักดิ์สิทธิ์เหนือสิ่งของหรือทรัพย์สินที่อาจสูญหายไป เหล่านี้เป็นคติที่หาได้ยากในวรรณคดี

เมื่อกระแสความคิดต่าง ๆ โดยเฉพาะจากตะวันตกหลังไหลเข้ามา ความคิดของสังคมไทยคือเปิดรับทั้งใหม่และเก่า รับกระบวนทัศน์ซึ่งผสมผสานกันบ้าง ชัดแย้งกันบ้าง กล่าวคือมีกระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์ที่ถือผีถือโชคลาง กระบวนทัศน์ที่เชื่อว่ามีกฎเกณฑ์ทางโลก กระบวนทัศน์ที่เชื่อในกฎเกณฑ์ทางธรรม กระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ และกระบวนทัศน์พหุนิยมตามแนวหลังยุคสมัยใหม่ (post-modern) ทั้งหมดนี้ก็ปนเปกันไป ทำให้เกิดความไม่ลงตัวเท่าที่ควรของกระบวนทัศน์ ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมหลวม ๆ หลายมาตรฐาน ความขัดแย้งในเรื่องความคิดความเชื่อเหล่านี้ ทำให้ระบบการเมืองการปกครองขาดเสถียรภาพ

มาถึงความขัดแย้งปัจจุบัน กล่าวได้ว่าสังคมไทยส่วนหนึ่งมีภาคติเป็นเจ้าเรือน เช่น ฝ่ายนิยมเจ้ากลัวการล้มเจ้า ทหารที่ทำรัฐประหารกลัวว่าจะควบคุมสถานการณ์ไม่ได้ กลัวเสียของ พรรคการเมืองบางพรรคอาจกลัวแพ้การเลือกตั้งซ้ำซาก พรรคการเมืองบางพรรคอาจกลัวโดนฝ่ายอำมาตย์เล่นงานไปทุกเรื่อง ส่วนทุนใหม่ ทุนเก่า ทุนใครทุนมัน อาจจะแวงกันว่าใครจะเข้าถึงผู้มีอำนาจ และกลัวว่าผู้มีอำนาจจะหนุนเฉพาะทุนที่อยู่ข้างอำนาจ ในด้านของสื่อก็กลัวว่าจะถูกปิด นักวิชาการไม่กล้าใช้ความคิดและเสรีภาพทางวิชาการ ข้าราชการกลัวถูกย้ายกลัวทำผิดระเบียบหรือคำสั่งใหม่ ๆ ที่เพิ่มมาตลอดเวลา ฯลฯ

ที่กล่าวมาแล้วนี้อาจฟังดูน่าหดหู่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะผมได้เลือกนำเสนอเฉพาะมุมมองทางวัฒนธรรมที่อาจอธิบายที่มาของความขัดแย้ง หรือความรุนแรง ส่วนวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการปรองดองนั้น จะนำเสนอเมื่อกล่าวถึงมิติทางวัฒนธรรมเพื่อการปรองดองต่อไป

5. การวิเคราะห์ตัวละครและการแก่งแย่ง

เมื่อมีความขัดแย้ง เรามักจะถามว่า ใครขัดแย้งกับใคร (ใครคือตัวละคร) ในเรื่องอะไร (สาเหตุคืออะไร) ในเรื่องการปรองดองก็เช่นกัน เราอาจถามว่า ใครจะปรองดองกับใคร ทำอย่างไรจึงจะทำให้อุปสรรคต่อความปรองดองเจือจางไป

การวิเคราะห์ตัวละครในที่นี้จะเป็นแบบคร่าว ๆ ตัวละครฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอนุรักษ์นิยม ซึ่งประกอบด้วย ชนชั้นนำ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ เจ้าของโรงงาน เจ้าของกิจการ ฯลฯ พวกเขามีความกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงจึงได้การรวมตัวกันอย่างมีพลัง ตัวละครอีกฝ่ายหนึ่งได้แก่ชนชั้นกลาง ซึ่งน่าจะได้ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมืองและสนับสนุนเสรีประชาธิปไตยที่ให้หลักประกันในสิทธิเสรีภาพแก่ตนเอง แต่มาถึงตอนนี้ ชนชั้นกลางกลับแตกแยก บางคนอาจสนับสนุนประชาธิปไตยอย่างผิวเผินและเลียนแบบกัน บางคนสนับสนุนเพราะมีประสบการณ์กับความล้มเหลวของอำนาจนิยมมาก่อน บางคนเห็นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเสถียรภาพทางการเมือง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินนั้นสำคัญกว่า

เสรีภาพและความเสมอภาค บางคนคล้อยตามวาทกรรม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” และวาทกรรม “คนดีไม่ขี่โกง” รวมทั้งอาจมีประเด็นที่ยอมไม่ได้ เช่น เห็นว่าตนต้องรับภาระภาษี แต่นักการเมืองเอาเงินภาษีนั้นไปให้คนจนอย่างเอาอกเอาใจจนเกินฐานะทางการเงินของประเทศ ฯลฯ

ส่วนชนชั้นกลางในชนบท ซึ่งบางทีก็เรียกว่าชนชั้นกลางใหม่ มองว่าตนเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาตลอด เพราะการตัดสินใจใด ๆ จะกระทำโดยผู้มีอำนาจ (ไม่ว่าทหารหรือพลเรือน) ซึ่งอยู่ที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ งบประมาณและบริการสาธารณะยังไม่กระจายสู่ชนบทเท่าที่ควร จึงมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้และการถือครองทรัพย์สินอย่างมหาศาล อีกประการหนึ่ง ชนชั้นกลางในชนบทบางคนอาจรู้สึกว่าตนไม่มีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่าที่ควร ถูกคนเมืองมองด้วยสายตาว่าต่ำต้อย ไม่รู้มารยาททางสังคม ทำอะไรก็เคอะเขินไปหมด

ชนชั้นกรรมาชีพ ได้แก่คนงานในโรงงาน ซึ่งมีประมาณ 10 ล้านคน กับชาวนาชาวไร่ และคนที่ทำงานภาคเศรษฐกิจนอกระบบซึ่งมีจำนวนประมาณ 20 ล้านคน ยังต้องดิ้นรนอยู่ทุกวันเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ มักขาดการรวมกลุ่ม แม้จะมีสหภาพแรงงาน หรือสมาพันธ์ชาวนาชาวไร่ ฯลฯ แต่ก็ไม่สามารถเสนอหรือมีข้อเรียกร้องเชิงนโยบายที่ชัดเจนได้ ประกอบกับ รัฐบาลก็พยายามตอบสนองความต้องการของชนชั้นกรรมาชีพในระดับหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ในระดับโครงสร้างที่สำคัญ แต่ก็เพียงพอที่จะลดระดับความคับข้องใจ จนไม่เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องมาเสี่ยงกับการต่อสู้ทางการเมืองที่อาจมีอันตรายได้ อีกประการหนึ่ง เมื่อเศรษฐกิจเริ่มเติบโต รายได้ของกรรมกร ชาวไร่ชาวนาเริ่มสูงขึ้น ลูกหลานมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น มีการเคลื่อนตัวทางสังคม ส่วนหนึ่งผันตัวเป็นชนชั้นกลาง กรรมกรบางส่วนหนึ่งตื่นตัวทางการเมืองและพอใจกับสิทธิการเลือกตั้งที่ตนมี ที่ทำให้นักการเมืองทั้งที่มาจากเลือกตั้งและการแต่งตั้งต้องเกรงใจอยู่บ้าง อีกประการหนึ่ง มีชนชั้นผู้ยากไร้กลุ่มใหม่มาแทนที่ ได้แก่แรงงานข้ามชาติซึ่งยอมรับการขาดสิทธิทางการเมืองของตนโดยดุษฎี ประกอบกับภาคประชาสังคมที่แต่เดิมเคยมาช่วยเพราะมีความคิดทางชนชั้น เริ่มให้ความสนใจแก่ประเด็นที่หลากหลายขึ้น เช่น สิทธิสตรี สิ่งแวดล้อม ดังนั้น ชนชั้นกรรมาชีพจึงไม่ใช่ภาคีความขัดแย้งที่มีบทบาทสำคัญในขณะนี้

แต่เดิม อุดมการณ์ทางการเมืองเคยมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนทางสังคม จนเกิดเป็นความขัดแย้งได้ อย่างไรก็ดี ปัญหาเชิงอุดมการณ์อาจไม่ใช่ประเด็นที่จะนำมาแยกแยะหรือจัดกลุ่มของภาคีความขัดแย้งในปัจจุบัน แม้มีคนจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย เช่น หลักการเลือกตั้งที่ทุกคนมีหนึ่งเสียงเท่ากัน (one person one vote) หลักการของระบอบรัฐสภาที่อำนาจอธิปไตยอยู่ที่สภาผู้แทนราษฎร ไม่ใช่อยู่ที่คณะบุคคลซึ่งอ้างว่าตนสามารถตัดสินใจได้โดยยึดหลักการหรือที่เรียกกันว่าธรรมาธิปไตย แต่ก็เขาเหล่านั้นไม่น่าจะใช้ภาคีหลักของความขัดแย้ง เพราะคนส่วนใหญ่ยังยอมรับหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยอยู่ดี อย่างไรก็ดี อาจมีปัญหาอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ซึ่งอาจรอเวลาที่จะปรากฏชัดขึ้น นั่นคือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางศาสนา ที่อาจต่างกันได้แม้จะเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนอีกอุดมการณ์หนึ่งที่ทรงพลัง ได้แก่ อุดมการณ์ชาตินิยม ชาตินิยมชาตินิยม ชุมชนท้องถิ่นนิยม ซึ่งกำลังฟื้นฟูขึ้นมา โดยส่วนหนึ่งก็เพื่อมาต้านกระแสโลกาภิวัตน์นั้น ก็อาจรอเวลาที่จะกลายมาเป็นตัวแบ่งแยกหลักสำหรับตัวละครความขัดแย้งในอนาคต

ไม่ว่าเราจะจัดกลุ่มตัวละคร ตามชนชั้น ตามขีดชั้นความอนุรักษ์ หรือตามอุดมการณ์ทางการเมือง ฯลฯ ก็ตาม เรายังอาจถามต่อไปว่า การจัดกลุ่มเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุความขัดแย้งได้หรือไม่ ผมพยายามจะใช้โยนิโสมนสิการหรือการพิจารณาโดยแยกคายก็แล้ว แต่ไม่สู้จะได้ผล ผมพอเห็นตัวละครก็จริง แต่ไม่รู้ว่าเขาขัดแย้งกันจริง ๆ ในเรื่องอะไร โจฮัน กัลตุงกล่าวว่า ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อภาคีมีเป้าหมายที่ต่างกัน และเห็นว่าอีกฝ่ายเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายของตน ผมก็พยายามคิดต่อไปว่า อะไรคือเป้าหมายของภาคีที่แสดงออกว่าเห็นต่างกันหรือขัดแย้งกัน ถ้าพิจารณาเฉพาะจุดยืนที่บอกกล่าวออกมา พบว่าส่วนใหญ่มีจุดยืนในการใช้วาทกรรมกล่าวโทษกัน มากกว่าจะบ่งบอกเป้าหมายหรือเหตุผลที่รองรับจุดยืนอยู่เบื้องลึก เช่นทุกฝ่ายบอกว่าตนอยู่ข้างประชาธิปไตย (รวมทั้งทหารที่ก่อรัฐประหารด้วย) ทุกฝ่ายบอกว่าตนเองอยู่ข้างคุณธรรม (ต่อต้านการคอร์รัปชัน) ทุกฝ่ายบอกว่ารักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ในเบื้องลึก พวกเขาขัดกันในการนำหลักการประชาธิปไตยบางข้อไปประยุกต์ใช้ บางคนตีความคุณธรรมแบบยกตนข่มท่าน บางคนใช้วาทกรรมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เพื่อให้เกิดความเกลียดชังผู้ที่เห็นต่าง เป็นต้น

สาเหตุหลักๆ ของความขัดแย้งทางการเมืองมักจะเป็นในเรื่องของอำนาจ ความเป็นธรรม ผลประโยชน์ ความชอบธรรมและคุณค่า ผมมีความเชื่อที่ยังไม่มีข้อพิสูจน์ว่า เราขัดแย้งกันในเรื่องความชอบธรรมและคุณค่า ซึ่งเป็นนามธรรม และยากที่จะแสดงออกอย่างชัดเจนได้ เราจึงหันมาทะเลาะกันในเรื่องอำนาจ สิทธิ และความเป็นธรรม ตลอดจนผลประโยชน์ ประเด็นที่ทะเลาะกันก็พัฒนาจนกลายเป็นความขัดแย้งยกระดับ (meta-conflict) คือเราลืมเรื่องเล็ก ๆ หรือเรื่องที่เราตั้งต้นทะเลาะกัน แล้วเอาเรื่องสืบเนื่องที่ทะเลาะกันต่อมาเป็นเกณฑ์ และพัลวันกันไปเรื่อย ๆ เราอาจทะเลาะกันในเรื่องที่เราเห็นคุณค่าหรือสิ่งที่เคารพสูงสุดแตกต่างกันไป หรือมีลำดับความสำคัญที่ไม่เหมือนกัน แล้วเราก็โกรธเคืองกันในความไม่เหมือนกันนั้น

ถ้าวิเคราะห์ตัวละครได้ถูก มองหาสาเหตุได้ใกล้เคียงความจริง ก็น่าจะง่ายใช่ไหมที่จะชวนภาคีความขัดแย้งมาสานเสวนา (engage in dialogue) กัน แต่อันที่จริงมันยากกว่าที่คิดนัก เหมือนมีมานมาบังตา มีมือที่มองไม่เห็นมาปิดหูปิดใจ เรื่องเหล่านี้จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียว ยังมีเรื่องของจิตใจที่ละเอียดอ่อนด้วย เราจึงต้องค่อย ๆ คิดหาหนทางสู่การปรองดอง โดยไม่อาจมีความมั่นใจไว้วางหน้า

6. พลวัตและอุปสรรคต่อการปรองดอง

ความขัดแย้งมีอยู่ทุกแห่งหน จะห้ามไม่ให้มีก็ไม่ได้ แต่ก็เป็นอนิจจังคือไม่เที่ยง ศัพท์ที่ขอใช้ในที่นี้คือ ความขัดแย้งมีพลวัตของมัน เช่น ขอสันนิษฐานว่าเราแทบจะลืม (หรือไม่ตระหนักรู้ถึง) ข้อขัดแย้งที่มีมาแต่เดิม (หรือที่อยู่ในส่วนลึก) เพราะนิวเนียอยู่กับความขัดแย้งยกระดับ เราได้สังเกตแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงมักเป็นวัฏจักรหรือเป็นวง หรือเวียนกลับมาอยู่เรื่อยแบบปฏิจจสมุปบาทซึ่งอธิบายถึงกรรมที่ก่อให้เกิดวิบากไปเรื่อย ๆ นั่นเอง เราได้กล่าวถึงวงจรแห่งรัฐประหารและวัฏจักรแห่งความไม่ไว้วางใจมาบ้างแล้ว ในที่นี้จะขอกล่าวถึงปัจจัยการขับเคลื่อนทางสังคม และใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ในระดับทัศนคติและความเชื่อ ซึ่งเป็นระดับสำคัญในความขัดแย้งปัจจุบัน ปัจจัยดังกล่าวคือการใช้เรื่องเล่า (narratives) เรื่องราว (story) อุปมา (metaphor) และวาทกรรม

(discourse) เพื่อสร้างชุด “ความเป็นจริง” มาอธิบายโลกทัศน์และชีวทัศน์ของเราและของสังคมโดยรวม

ในหนังสือ *เมื่อเลือดและกระดูกโหยหิว* จอห์น พอล เลเดอร์แร็ค และ แองเจลา จิลล์ เลเดอร์แร็ค⁹ ได้ใช้บทกวีต่อไปนี้อยู่ไว้ในตอนที่ 1 ก่อนจะเริ่มเล่าเรื่องเกี่ยวกับการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง 4 เรื่อง จึงขอยกบทกวีนั้นมาอ้างเพื่อเน้นความสำคัญของเรื่องเล่าดังนี้

ฉันขอบอกอะไรบางอย่างเกี่ยวกับเรื่องราวให้คุณฟัง
 เรื่องราวไม่ใช่เพียงความบันเทิง
 อย่าหลงเชื่อเช่นนั้น
 หากเป็นทั้งหมดที่เรามี
 ทั้งหมดที่เรามีเพื่อต่อสู้กับโรคภัยและความตาย
 คุณจะไม่มีอะไรสักอย่างหากคุณไม่มีเรื่องราว

เลสลี่ มาร์มอน ซิลโก

ในหนังสือเรื่อง *การไกล่เกลี่ยที่ใช้เรื่องเล่า* จอห์น วินสเลด และ เจราร์ด มังค์¹⁰ ได้อ้างถึงความคิดที่ว่า เรื่องเล่ามีจุดหมายในเชิงปรับรูป (shaping) หรือเชิงประกอบส่วน (constitutive) ในชีวิตของผู้คน ในส่วนนี้ของบทความ ผมจะขออ้างถึงใจความที่สรุปจากหนังสือทั้งสองเล่มนี้

⁹ John Paul Lederach, Angela Jill Lederach 2010. *When Blood and Bones Cry Out*. Oxford: Oxford University Press แปลเป็นไทยในชื่อว่า *เมื่อเลือดและกระดูกโหยหิว* อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์โดยสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

¹⁰ John Winslade, Gerald Monk 2008. *Practising Narrative Mediation*. San Francisco: Jossey-Bass publication แปลเป็นไทยในชื่อว่า *การไกล่เกลี่ยที่ใช้เรื่องเล่า* อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์โดยสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

คนจำนวนมากมีความคิดแบบสารัตถนิยม หรือจากภายในสู่ภายนอก (inside-out) ซึ่งเห็นว่าพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นแต่ธรรมชาติของเขา ขึ้นแต่บุคลิกภาพหรือสถานะภายในที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก และทัศนคติ ส่วนแนวคิดที่เปรียบต่างคือแบบประกอบสร้างนิยม หรือจากภายนอกสู่ภายใน (outside-in) ซึ่งเห็นว่าความสนใจของผู้คน อารมณ์ของพวกเขา และการตีความสิ่งเหล่านี้ ผลิตขึ้นในโลกของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมหรือวาทกรรม แล้วจึงโยงนำสู่ภายใน (internalized) ในมุมมองแบบประกอบสร้างนิยม **“ความเป็นจริง”** ไม่ได้มีอยู่ในฐานะที่สมบูรณ์เหมือนในมุมมองแบบสารัตถนิยม หากเป็นเรื่องสัมพันธ์ที่มาจากสมาชิกของสังคมที่แย่งชิงการประกอบสร้าง การแย่งชิงดังกล่าวผ่านเรื่องเล่า อุปมา และวาทกรรม เป็นต้น ดังนั้น ความเป็นจริงจึงไม่ใช่สารัตถะ หากปรับเปลี่ยนหรือมีพลวัตได้ตลอดเวลา ดังนั้น ถ้าอยากให้การปรองดองเกิดขึ้นจริง ก็ต้องช่วยกันประกอบสร้างความเป็นจริงนี้ โดยอาศัยเรื่องเล่า อุปมา และวาทกรรม ที่ทรงพลังพอต่อการขับเคลื่อนสังคมไปในแนวทางการปรองดอง

ก่อนที่จะกล่าวถึงอุปมา และบทบาทของอุปมาที่อาจมีได้ในการสร้าง **“ความเป็นจริง”** ขอยกบทกวีที่เลสเตอร์สองพ่อลูกยกมาโปรยไว้บทที่ 5 **อุปมาที่ขยับเลื่อน** ดังนี้

หากฉันทำสีขนตาให้เข้ม
และดวงตาให้สุกสว่างกว่านี้
และริมฝีปากให้แดงชาดขึ้น
หรือถามกระจกบานแล้วบานแล้วว่า
ทุกอย่างจะไปได้ไหม
ไม่ใช่เพราะหลงตัวเองดอก
ฉันกำลังมองหาใบหน้าที่ฉันเคยมี
ก่อนที่โลกจะถูกสร้างขึ้น

ดักเบิลยู บี ยีตส์

อุปมาคือการเปรียบเทียบสองสิ่ง สิ่งหนึ่งเข้าใจยากจึงเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่คุ้นเคยหรือเข้าใจง่ายกว่า ผมจึงอยากตีความการมองหา ใบหน้าที่ฉันเคยมี ในบทกวีข้างต้น ว่าเป็นการมองหาอุปมาก็เป็นได้ ขอยกตัวอย่างอุปมาซึ่งเข้าใจว่าวิษณุ เครืองามเป็นผู้เสนอจนติดตลาดคือ แม่น้ำห้าสาย เพื่อให้เห็นภาพการบรรสานองคาพยพของรัฐภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือ เรือตาแป๊ะ เพื่อให้เห็นภาพการคล้อยตามผู้นำ

อุปมาเป็นกลไกที่สำคัญยิ่ง ที่ทำให้โลกมีความหมายสำหรับเรา อุปมาเป็นมากกว่าที่จะเป็นเพียงอุปกรณ์แห่งกวี หากเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับวิถีการรับรู้ การเข้าใจและการตีความโลกของเรา อุปมาคือวิถีที่เราทำความเข้าใจประสบการณ์ของเราและสร้างความหมาย สิ่งนี้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเปรียบเทียบ ดังนั้นขึ้นอยู่กับว่าเราใช้และขยับโครงสร้างของภาษาได้เองอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าเราใช้อุปมาอย่างไร เราก็อขยับเลื่อนความหมายและกรอบความเป็นจริงอย่างนั้น

ส่วนคำว่าวาทกรรมนั้น อาจเข้าใจได้ยากสักหน่อย แต่พอสรุปความหมายได้ว่าเป็นการพูดถ้อยคำซ้ำ ๆ ที่อิงกับภูมิหลังทางวัฒนธรรม จนเกิดเป็นความหมายที่เข้าใจกันหรือเชื่อตามกัน ขณะที่ผู้คนพูด พวกเขาสร้างและแลกเปลี่ยนชิ้นส่วนของวาทกรรม รวมทั้งก่อโลกทัศน์ของตนและของกันและกัน คำว่าโมเซอิก ซึ่งแปลว่ารูปหรือลวดลายที่เกิดจากการต่อชิ้นส่วนเล็ก ๆ เข้าด้วยกันนั้น อาจใช้เป็นอุปมาของวาทกรรม ทั้งวาทกรรมและโมเซอิกมีแบบแผนและเกิดซ้ำ ๆ โดยที่หลาย ๆ วาทกรรมจะประกอบเป็นวาทกรรมทางสังคม ต่อจากนั้นในการเปล่งวาจา บุคคลก็จะตอบสนองต่อแบบแผนหรือวาทกรรมทางสังคมนี้ ในขณะที่ทำเช่นนั้น พวกเขาพยายามที่จะจัดวางตำแหน่ง (ที่มักจะถูกกู่กอล) สำหรับพวกเขาเอง ทั้งในความสัมพันธ์ใกล้ตัวกับ “ผู้อื่น” และในความสัมพันธ์กับการโต้ตอบต่าง ๆ ที่เป็นภูมิหลัง ซึ่งกำลังประกอบเป็นแบบแผนของการแลกเปลี่ยนเชิงวาทกรรมในหัวข้อหนึ่ง ๆ เราอาจสรุปโดยใช้อุปมาว่า วาทกรรมคือการปั้นคำให้เป็นตัว

ตัวอย่างของวาทกรรมที่ใช้อย่างทรงพลังมี อาทิ พาคคนไปตาย ขอคืนพื้นที่คนเสื้อดำ เผาบ้านเผาเมือง ปฏิรูปก่อนเลือกตั้ง หรือ อำมาตย์-ไพร่ สองมาตรฐาน

ดีแต่พูด เช่นฆ่าประชาชน ไม่เคารพเสียงประชาชน เป็นต้น เมื่อประกอบสร้างวาทกรรมความขัดแย้งด้วยชิ้นส่วนโมเซอิกขึ้นมาแล้ว ชิ้นส่วน (เรื่องเล่า อุปมา) ไต่เข้าไม่ได้กับลายภาพเชิงวาทกรรมของเรา ก็จะถูกปฏิเสธว่าไม่จริง ถูกหลอกหรือฟังเพียงเพื่อคิดหาเรื่องเล่ามาแก้ลำ ชิ้นส่วนที่ถูกกับลายภาพของเราก็จะมาให้กำลังใจ และตอกย้ำความเชื่อว่าเป็นฝ่ายถูกให้แน่นหนายิ่งขึ้นไปอีก

มีศัพท์ทางวิชาการอยู่คำหนึ่งคือ attractor ซึ่งขอแปลว่า “**พื้นที่ลุ่มหลง**” ลุ่มหมายถึงสถานที่ที่น้ำ (ซึ่งเป็นอุปมาของความคิด) จะไปรวมกัน ส่วนหลงหมายถึงสถานที่ที่เข้าไปแล้วจะหลงติดอยู่ในนั้น ปีเตอร์ โคลแมนและคณะ¹¹ ให้คำอธิบายแนวคิดนี้ว่า “**ในกรณีที่ไม่มีพื้นที่ลุ่มหลง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อตอบสนองต่ออิทธิพลหรือพลังใดที่ประสบ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีพื้นที่ลุ่มหลงมากำกับพลวัตทางความคิดและพฤติกรรม บุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะแสดงออกซึ่งการต้านทานอย่างแรงกล้าต่ออิทธิพลภายนอกที่มีฉะนั้น จะมาส่งเสริมแบบแผนความคิดและพฤติกรรมที่ต่างออกไป**” พื้นที่ลุ่มหลงเป็นปัจจัยที่ทำให้ความซับซ้อนของความขัดแย้งพังทลายลงจนเหลือเป็นความเรียบง่ายที่ไม่ได้ความ ซึ่งเข้าสู่ตร DMA ของโจฮัน กัลตุง¹² คำคำนี้ย่อมาจาก Dualism-Manicheism-Armageddon ซึ่งขอแปลง่าย ๆ ตามภาษาผมว่า ภาวะเป็นสองฝ่ายเทพกับฝ่ายมาร-ต้องสู้ให้แตกหัก แนวคิดเรื่องวาทกรรม พื้นที่ลุ่มหลงและ DMA ช่วยอธิบายว่าทำไมในกรณีความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ การคลี่คลายความขัดแย้งหรือการสร้างความปลอดภัยจึงยากนัก เพราะต่างฝ่ายต่างคิดว่า เราเป็นฝ่ายถูก และจะต้องเอาชนะให้จงได้ แม้ว่าบางที เราเพียงแต่ติดกับดักของวาทกรรมอยู่ในพื้นที่ลุ่มหลงนั้นแหละ โคลแมนและคณะได้เสนอแนะแนวทางกว้าง ๆ เพื่อออกจากพื้นที่ลุ่มหลงคือ ให้วิเคราะห์นิเวศเชิงพลวัตของความขัดแย้งให้ชัด มองหา

¹¹ Peter T. Coleman, Robin Vallacher, Andrea Bartoli, Andrzej Nowak, Lan Bui-Wrzosinska 2011, “Navigating the Landscape of Conflict: Applications of Dynamical Systems Theory to Addressing Protracted Conflict.” In The Non-linearity of Peace Processes, Daniela Krppen, Norbert Ropers, Han J. Giessmann eds. pp. 42. Michican: Barbara Budruch Publishers

¹² Johan Galtung 2002. **Rethinking Conflict: the Cultural Approach.** Council of Europe, Strasbourg. pp. 24-25.

ตำแหน่งแห่งที่ที่มีทางออกและจุดคานงัด ถนนมสร้างพื้นที่ลุ่มหลงที่หยุ่นตัวในทาง
 บวก ค่อย ๆ รื้อสร้างพื้นที่ลุ่มหลงในทางลบ

เส้นทางสู่ความปรองดองมีอุปสรรคสำคัญ ๆ หลายประการ ซึ่งพอสรุป
 ได้ดังนี้ ภาคิความขัดแย้งไม่บอกสาเหตุ หรือบอกความขัดกันของเป้าหมายใน
 ส่วนลึก ครั้นคนกลางหรือผู้ศึกษาความขัดแย้งจะมาวิเคราะห์ให้ดีสักเพียงใดก็คง
 ไม่ดีพอ เพราะเป้าหมายจะเลื่อนไหลอยู่เสมอ ภาคิความขัดแย้งจะสร้างวาทกรรม
 เป็นกำแพงรอบ ๆ พื้นที่ลุ่มหลงของตน และใช้วาทกรรมเป็นกระสุนโจมตีพื้นที่ลุ่ม
 หลงของอีกฝ่าย แถมยังปิดประตูตายต่อการพูดคุย เมื่อผมชวนให้คนที่เห็นต่างให้
 มาพูดคุยกันข้ามขีดแบ่ง คำตอบที่ได้รับจะเป็นในทำนอง “ไม่อยากคุยกับโจร”
 “เราเลยจุดที่จะพูดคุยกันแล้ว” “ผมไม่ขัดแย้งกับใครและไม่รู้ว่าจะไปปรองดอง
 กับใคร” “คุยไปก็ไม่ได้ผลและไว้ใจไม่ได้ว่าเขาจะทำตามที่พูด” “แทนที่จะคุย
 เรื่องปรองดองเราเลือกประเด็นรูปธรรมมาคุยกันดีกว่า” ฯลฯ อันที่จริง เราอาจ
 ตั้งใจเพียงแค่อยากให้คุยกันก่อน โดยไม่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนหรือตั้ง
 ความหวังใด ๆ เมื่ออธิบายอย่างนี้ คำตอบที่ได้ก็คือ “ถ้าอย่างนั้นก็เสียเวลาเปล่า”
 ผมเปรยว่าตอนที่คุยกับพวกเดียวกันเห็นออกรสชาติเหมือนไม่มีวันเบื่อ คำตอบ
 ก็คือ “เราจะต้องวิเคราะห์พวกมันให้หมดไส้หมดพุง จึงจะเปิดโปงแผนเลวร้าย
 ที่ซ่อนเร้นของพวกมันได้” ผมเลยนึกถึงกรณีจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งก็เป็น
 ความขัดแย้งทางสังคมที่ยืดเยื้ออีกความขัดแย้งหนึ่ง ฝ่ายชบวนการที่ต่อสู้
 เพื่อเอกราชต้องการปิดประตูตายต่อทางออกอื่นใดที่ไม่นำไปสู่เป้าหมายของ
 เอกราช จึงสอนต่อ ๆ กันเป็นสูตร 5 ไม่ คือ (1) ไม่รับฟังข้อมูลจากรัฐไทย
 (2) ไม่ประนีประนอม (3) ไม่ไปมาหาสู่กัน (4) ไม่รับเรื่องเขตปกครองพิเศษ
 (5) ไม่รับมติของรัฐสภาไทย ถ้าท่องสูตรนี้บ่อย ๆ ก็จะกลายมาเป็นวาทกรรม
 ที่ปิดประตูการพูดคุย และเดินหน้าด้วยคติ DMA ที่ปิดประตูการปรองดองเลย
 ที่เดียว

7. โครงสร้างพื้นฐานของการปรองดอง

การปรองดองเป็นเรื่องยาก ต้องมีความพยายามและการกระทำที่เอาจริงเอาจังอย่างต่อเนื่อง จึงมีผู้เสนอให้จัดตั้งโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสันติภาพ (Infrastructure for Peace หรือ I4P) ขึ้น ซึ่งในที่นี้ขอนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้กับกระบวนการปรองดอง อุลริเค ฮอปป์-นิชันกา¹³ อธิบายโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวว่า **“ประกอบด้วยองค์กรที่หลากหลายและเชื่อมโยงกันในระดับต่าง ๆ ที่สามารถเป็นกำลังที่อยู่ให้แก่สันติภาพได้ I4P อาจเป็นตัวกระทำการเปลี่ยนแปลง (agent of change) เอง หรือจัดพื้นที่อันจำเป็นให้แก่ตัวกระทำการดังกล่าว I4P อาจเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเป็นเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชน”** องค์กรเพื่อสันติภาพที่ประกอบด้วยหลายภาคส่วนมีตัวอย่างดังนี้ คณะกรรมการเพื่อสันติภาพในกานาและในเคนยา ที่ริเริ่มขึ้นโดยภาคประชาสังคม และต่อมาได้รับการรับรองโดยรัฐบาล กระทรวงเพื่อสันติภาพและการสร้างใหม่ของเนปาล สำนักเลขาธิการ (Secretariat) สันติภาพในแอฟริกาใต้ คณะกรรมการสัจจะและการปรองดองในหลายประเทศ พิพิธภัณฑสถานสันติภาพ เป็นต้น

โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการปรองดองในไทยเกือบทั้งหมดเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นโดยภาครัฐ ได้แก่ คณะกรรมการเสริมสร้างความสมานฉันท์แห่งชาติ กระทรวงยุติธรรม (ตั้งโดยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2550) คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (ตั้งโดยมติคณะรัฐมนตรี สมัยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ พ.ศ. 2553-5) ศูนย์ปรองดองสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูป (ตั้งโดยมติของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ พ.ศ. 2557) ในปัจจุบัน คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญได้เสนอให้มีการบัญญัติการแต่งตั้งคณะกรรมการอิสระเสริมสร้างความปรองดองแห่งชาติไว้ในรัฐธรรมนูญ

จุดอ่อนของความพยายามจัดตั้งองค์กรในภาครัฐดังกล่าวข้างต้น คือการเป็นองค์กรมากกว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานในความหมายของการเชื่อมโยงกับ

¹³ Ulrike Hopp-Nishanka 2013. “Giving Peace and Address?” p. 2. In Peace Infrastructures, eds. Barbara Unger, Stina Lundström, Katrin Planta, Beatrix Austin. Berlin: Berghoff Foundation

องค์กรหลายองค์กรทั้งในภาครัฐและภาคประชาสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการรับรู้ว่าเป็นองค์กรภาครัฐซึ่งอาจดำเนินการไปอย่างไม่มีจิตอาสาเท่าที่ควร หากทำไปตามกฎระเบียบที่มี ในปัจจุบัน เวลาได้ผ่านไปกว่าหนึ่งปีแล้วหลังการรัฐประหารที่อ้างความชอบธรรมส่วนหนึ่งว่าจะมาช่วยสร้างความปรองดอง แต่ก็ยังไม่เห็นความคืบหน้าที่ชัดเจน

อันที่จริง จะไปต่อว่าภาครัฐเสียทีเดี๋ยวกงไม่ได้ ภาคประชาสังคมเอง เมื่อเผชิญกับความขัดแย้ง ที่ผมตั้งสมมุติฐานว่าอยู่ในระดับความชอบธรรมและคุณค่าก็แตกแยกกันเอง และยังไม่มียุทธศาสตร์ว่าจะสามารถผนึกกำลังกันเป็นเครือข่ายองค์กรเอกชนเพื่อความปรองดองกับเขาได้เลย นับประสาอะไรจะไปรวมตัวกับฝ่ายธุรกิจเอกชนหรือกับฝ่ายรัฐ เป็นอันว่าทุกฝ่ายต่างทำอะไรไม่ค่อยถูกอยู่ในขณะนี้

โครงสร้างพื้นฐานเพื่อความปรองดองที่รวมทุกฝ่ายจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทยหรือไม่เป็นคำถามที่ยังไม่มีคำตอบ ในที่นี้ขอเสนอแนะในเบื้องต้นเท่านั้นว่า เราควรพยายามสร้างเวทีการสานเสวนาหรือการถกแถลง ซึ่งจะต้องทำอย่างต่อเนื่องแบบวนเป็นวง แบบซ้ำ ๆ แม้ยังไม่เห็นผลในทันทีก็ยังคงทำต่อไป วัตถุประสงค์ในเบื้องต้นคือสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจ แล้วค่อย ๆ ค่อยกันในเรื่องเนื้อหา แรกเริ่มก็อาจเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเป้าหมายสำคัญที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ในใจ รวมถึงความหวัง ความห่วงกังวล สักพักความไว้วางใจจะเกิดขึ้นได้หากเรายอมรับความเสี่ยงและเปิดเผยจุดอ่อนของตน เราอาจพูดคุยกันถึงเป้าหมายเช่นเรื่องของประชาธิปไตยที่ผู้ปกครองขึ้นต่อประชาชน แต่บางคนอาจเน้นเป้าหมายอื่นที่ให้ ความสำคัญมากกว่าในตอนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างรัฐที่เข้มแข็ง การปกครองของกฎหมาย การเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายอำนาจ การลดความเหลื่อมล้ำ ความเป็นพหุนิยม ฯลฯ ในกระบวนการเช่นนี้ เราอาจร่วมกันสร้างพื้นที่ลุ่มหลงที่เป็นบวก ที่แผ่กว้างและรวมหลายฝ่ายมากขึ้น เราอาจร่วมกันสร้างวาทกรรมการปรองดองให้ทรงพลังกว่าวาทกรรมแยกฝ่าย เป็นต้น

8. มิติทางวัฒนธรรมของการปรองดอง

การปรองดองต้องอาศัยทั้งมิติเชิงโครงสร้างและทางวัฒนธรรม หากความขัดแย้งมีส่วนหนึ่งที่เป็นเรื่องของความชอบธรรมและคุณค่า เราก็ต้องมาพิจารณาหาคุณค่าที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทยเพื่อมาส่งเสริมให้ตรงกับอาการของการไม่ปรองดองกันนั้น จึงขอทดลองเสนอคุณค่าบางประการเพื่อพิจารณาดังนี้

- (1) คุณค่าการทนกันได้ (tolerance) ซึ่งบางคนแปลว่า ความอดทนอดกลั้น หรือขันติธรรม
- (2) ดูเหมือนว่าความไว้วางใจมีความสำคัญมากในบรรดาปัจจัยด้านจิตใจ มีลูกศิษย์ถามขงจื้อว่าในบรรดาองค์ประกอบสามประการของการปกครองที่ขาดไม่ได้คือ อาหาร อาวุธ และความมั่นใจที่ประชาชนมีต่อผู้นำหรือรัฐนั้น ให้ตัดอย่างหนึ่งจะตัดอะไร ขงจื้อตอบว่าตัดอาวุธ ลูกศิษย์ถามอีกว่า แล้วระหว่างอาหารกับความไว้วางใจถ้าจำเป็นต้องตัดจะตัดอะไร ขงจื้อตอบว่าตัดอาหาร เพราะถ้าตัดความไว้วางใจรัฐอยู่ไม่ได้
- (3) สังคมไทยเป็นสังคมพวกพ้องและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลในลักษณะตอบแทนกัน (reciprocity) แต่ความเป็นพวกนี้จะมีพลังที่จะข้ามขีดแบ่งต่าง ๆ ได้หรือไม่ เราอาจเรียกปริมณฑลที่อยู่ภายในขอบเขตของความเป็นพวกว่าเป็นชุมชนความห่วงใย (moral community) ชุมชนที่เราแบ่งน้ำใจให้แก่กัน เวลาเขาสุขเราสุขด้วย เวลาเขาทุกข์เราก็เสียใจ เราต้องช่วยกันเล่าเรื่องที่แสดงถึงการขยายชุมชนนี้ให้รวมถึงคนที่มีความเห็นต่างทางการเมือง ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการเตือนสติผ่านสื่อสังคมออนไลน์ สืบเนื่องจากการทับถมวีระกานต์ มุสิกพงศ์ หลังการสูญเสียลูกชาย โดยขอแบ่งปันข้อความต่อไปนี้ **“หากดันไปร่วมด่าเยาะเย้ย กับความสูญเสียของครอบครัวผู้อื่น ก็ยากนักที่จะได้สังคมไทยที่มีน้ำใจกลับมา”**

- (4) อภัยทานทำให้การยึดมั่นในตัวตนสลายลง สามารถคลี่คลายความขัดแย้งสู่การปรองดองได้ นับว่าพุทธศาสนามีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนสู่ความปรองดองผ่านทางอภัยทาน ขอยกข้อความที่โพสท์โดยพระไพศาล วิสาโลเกี่ยวกับหลวงพ่อดำเขียนในเฟซบุค kanlayanatam ดังนี้ “วิสัยคนหนุ่มอย่างข้าพเจ้า เมื่อเกิดเรื่องวิวาทบาดหมางขึ้นมา ก็จะนึกถึงการหาตัวคนผิดมาลงโทษทันที โดยไม่ได้ตระหนักว่าวิธีนี้อาจไม่แก้ปัญหาเลย บางครั้งอาจสร้างปัญหาขึ้นใหม่ นั่นเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าพบว่า การยึดติดใน “ความถูกต้องความผิด” ก็สามารถก่อปัญหาได้ แท้จริงแล้วยังมีวิธีที่ดีกว่านั้น...”

ลองมาพิจารณาเหตุการณ์หนึ่งในประวัติพระพุทธเจ้า:

พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสต่อพระพุทธเจ้าว่า “โทษได้ครอบงำหม่อมฉัน ซึ่งเป็นคนเขลา คนหลง ไม่ฉลาด หม่อมฉันได้ปลงพระชนมชีพ พระบิดาผู้ดำรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรมเพราะเหตุแห่งความเป็นใหญ่ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับทราบความผิดของหม่อมฉัน โดยเป็นความผิดจริง เพื่อสำรวมต่อไป”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “จริง จริง ความผิดได้ครอบงำ มหาบพิตรซึ่งเป็นคนเขลา คนหลงไม่ฉลาด มหาบพิตรได้ปลงพระชนมชีพพระบิดาผู้ดำรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เพราะเหตุแห่งความเป็นใหญ่ แต่เพราะมหาบพิตรทรงเห็นความผิดโดยเป็นความผิดจริงแล้ว ทรงสารภาพตามเป็นจริง ฉะนั้น อาตมภาพขอรับทราบความผิดของมหาบพิตร ก็การที่บุคคลเห็นความผิด โดยเป็นความผิดจริงแล้วสารภาพตามเป็นจริงรับสังวรต่อไป นี่เป็นความชอบในวินัยของพระอริยเจ้าแล” (ดู <http://www.phuttha.com/>)

ขอยกเรื่องสุวรรณสามชาดกมาเล่าให้ฟังบ้าง พระเจ้าปิลยักษ์ กษัตริย์เมืองพาราณสี ล่าเนื้อในป่าหิมพานต์ตามลำพัง เสด็จมาถึงแม่น้ำมิดลัมมตา เห็นสุวรรณสามมีฝูงสัตว์ป่าอยู่ด้วยอำนาจเมตตาบารมี พระเจ้าปิลยักษ์ทรงประสังข์จะรู้ว่า เป็นใคร จึงยิงศรถูกสุวรรณสาม

ได้รับความเจ็บปวดอย่างแรงกล้า แต่ไม่โกรธผู้ยิงหรือเกรงกลัวความตาย กลับคร่ำครวญห้วงใยบิดามารดา พระเจ้าบิลยั๊กซ์ ทรงสอบถามจนทราบเรื่องราว ทำให้พระองค์ทรงสำนึกผิด สุวรรณสามกล่าวฝากฝังบิดามารดาแล้วก็สลบไป จึงเสด็จไปที่อาศรมและพาดาบสผู้เป็นบิดามารดาทั้งสองไปยังที่สุวรรณสาม ดาบสทั้งสองจึงตั้งสัตยาธิษฐานด้วยบุญกุศลที่สุวรรณสามปรนนิบัติเลี้ยงดูดาบสผู้เป็นบิดามารดา ทำให้พิษและบาดแผลหายได้

- (5) ยังมีคำสอนดี ๆ ตลอดจนเรื่องเล่าที่อาจช่วยสร้างวาทกรรมการปรองดองอีกมาก ตัวอย่างเช่นคำสอนในเรื่องพรหมวิหาร 4 และพระพุทธรวัจนเรื่องกาลามสูตร เป็นต้น

9. บทสรุป

เราได้กล่าวถึงประเด็นการกระจายอำนาจและพหุนิยมไว้ในบทนำ ทั้งนี้โดยถือคติการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ถ้าอำนาจอยู่ที่เรามากเกินไป ถ้าไปพยายามให้เขานิยมสิ่งต่าง ๆ เหมือนเรา การปรองดองคงเกิดขึ้นยาก การรัฐประหารก็เช่นกัน บางส่วนของสังคมไทยรู้สึกอึดอัดขัดข้องอยู่ การจะตัดดวงจระนีก็แล้วแต่ว่าผู้คิดก่อรัฐประหารจะคิดอย่างไร คนที่สนับสนุนจะคิดอย่างไร ถ้าเห็นว่าผลต่อเนื้อจะเป็นความรุนแรงทางโครงสร้างอีกยาวนาน และหากสามารถเล็งเห็นว่าม็วยวิธีการอื่นอีกที่จะบรรลุป้าหมายทางการเมืองของตนได้ ก็หวังว่าจะยับยั้งข้างใจได้กระมัง

เรื่องที่เน้นมาตลอดบทความนี้คือความเกี่ยวโยงระหว่างการคืนดีกับการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งและการสร้างสรรค์สันติภาพ ถ้าจะให้เกิดการปรองดอง โดยเฉพาะเมื่อมีความขัดแย้งยืดเยื้อละก็ จะรอให้แก้ไขความขัดแย้งก่อนคงไม่ได้ ควรดำเนินกระบวนการคืนดีได้ทันทีที่มีโอกาส

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องการเมือง ซึ่งโยงกับโครงการสร้างหรือพัฒนาสถาบันทางการเมือง โดยเฉพาะการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือการทำให้ผู้ปกครองขึ้นต่อหรือต้องรายงานต่อประชาชน อย่างไรก็ตาม ถ้าเชื่อตามการ

วิเคราะห์ของพุกยามา หนทางสู่เป้าหมายการสร้างประชาธิปไตยดังกล่าวอาจมีได้หลายทาง ความปรองดองอาจเกิดขึ้นบ้างถ้าเราเปิดใจกว้างขึ้นว่าหนทางที่เราสนับสนุนก็เป็นโครงการของเรา หนทางที่ผู้อื่นสนับสนุนก็เป็นเรื่องที่เขาต้องรับผิดชอบ ในที่สุด สังคมก็ดำเนินไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่างไรก็ตาม บทความนี้ได้นำเสนอการทำความเข้าใจกับความขัดแย้ง โดยเน้นในเรื่องการวิเคราะห์บริบทตัวละคร และสาเหตุความขัดแย้ง และกล่าวถึงการปรองดองในฐานะที่จะช่วยแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง มากกว่าจะถกแถลงเรื่องการแก้ไขความขัดแย้งโดยตรง

บทความนี้ได้เสนอการวิเคราะห์ประเด็นทางการเมืองทั้งในเชิงโครงสร้างและในมิติทางวัฒนธรรม และเสนอว่าการคลี่คลายปัญหาทางการเมืองต้องพิจารณาทั้งสองด้านดังกล่าว อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปการวิเคราะห์ในเรื่องนี้มักเน้นในเรื่องโครงสร้าง บทความนี้จึงพยายามชี้ความสำคัญของวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือแบบประกอบสร้างนิยม ได้แก่ เรื่องเล่า อุปมา และวาทกรรม ความเข้าใจว่ามีการใช้เครื่องมือดังกล่าวเพื่อคงความได้เปรียบในเชิงอำนาจของผู้ที่ครองอำนาจอยู่ ก็คงจะช่วยให้มีการใช้เครื่องมือเดียวกันเพื่อต่อต้านวาทกรรมครอบงำได้เช่นกัน โดยมีทางเลือกคือ สร้างวาทกรรมประนีประนอมโดยหาจุดร่วม หรือสร้างวาทกรรมก้าวพ้น เช่นวาทกรรมกระจายอำนาจและพหุนิยม เพื่อที่จะกลายเป็นวาทกรรมหลักได้ต่อไป